

1. Erik Cohen:

TKO JE TURIST?

Pojmovno razjašnjenje³⁷

Članak je pod originalnim naslovom: "Who is a Tourist? A Conceptual Clarification", objavljen u časopisu Sociological Review, Vol 22 No 4, 1974.

³⁷ Ovaj je članak priređen dok sam bio gostujući viši predavač na Sociološkom odjelu Singapurskog sveučilišta. Zahvalnost zbog njihovih korisnih primjedaba dugujem Prof. H.D. Eversu, dr. M. Waltersu, dr. P. Weldonu, i gđi Wongi Saik Chin.

Tko ne poznaje turista? Turizam je u naše vrijeme toliko svuda rasprostranjen da još jedva ima da na svijetu ljudi koji ne bi odmah prepoznali turista. Zaista, stereotip turista, kao pomalo smiješnog, neobično odjevenog, fotoaparatom okićenog stranca, neupućenog, pasivnog, plitkog i lakovjernog³⁸ toliko je duboko uvriježen da prevladava ne samo u svijesti običnog čovjeka, već i u nekim ozbiljnijim napisima o ovom predmetu.³⁹ Turist je u naše vrijeme postao kulturnom vrstom s naizgled jasno raspoznatljivim obilježjima, stoga se mali broj suvremenih sociologa, koji se bave ovim predmetom, potudio da pažljivo definiraju turističku funkciju, dok neki nisu uopće ni pokušali da to učine.⁴⁰

Međutim, prihvaćanje zdravorazumskog stereotipa turista bez razmišljanja sadrži određene inherentne opasnosti. Osnovna očitovanja suvremenog turista uistinu su dobro znana i lako prepoznatljiva ali ona ne obuhvaćaju ukupni raspon turističkog fenomena.

Zaista, jedno od zanimljivih obilježja koja prate suvremeni turistički "bum" sastoji se u izvanrednom bujanju raznovrsnih oblika turizma, u rasponu od kratkih izleta do putovanja oko svijeta, od ljetovanja pored mora do pravih ekspedicija u gotovo nepoznate dijelove svijeta, na primjer Antartik ili Grenland⁴¹, od organiziranih masovnih putovanja s čvrsto utvrđenim itinerarom do dōkonog, individualiziranog istraživanja ili kretanja neutabanim putovima.⁴²

Pored turizma u pravom smislu riječi, postoje i mnoge vrste putovanja koje posjeduju turističku komponentu različite jačine; a među njima se ističu ovi primjeri: talijanski ili irski emigrant koji posjećuje stari kraj, mladi stručnjak koji se upušta u *touristry* (neprevodiva kovanica nastala spajanjem engleskih riječi *tourist* i *industry* - op. prev.) to jest u potrazi za

³⁸ Sam izraz "turizam" izvorno je korišten u pogrdnom smislu (The Oxford English Dictionary, Clarendon Press, Oxford, 1933., Tom XI, str. 190). Međutim, Ogilvie tvrdi da "izraz turist ulazi u upotrebu u ranom 19. stoljeću kao donekle prezirni sinonim za putnika, s time da se sada koristi u društvenim znanostima, bez ikakva prizvuka..." (F.W. Ogilvie: "Turistički promet", u E.R.A. Seligman i A. Johnson (urednici): Encyclopedia of the Social Sciences, Macmillan, New York, Tom XIII, 1934., str. 661).

³⁹ Najizraženiji primjer takvoga prihvaćanja stereotipa predstavljaju neka od uopćavanja u inače briljantnom eseju D. Boorstina: "Od putnika do turista - izgubljena umjetnost putovanja", u njegovom djelu *The Image*, Atheneum, New York, 1962., str. 77-117.

⁴⁰ Tako, npr. Dumazedier (Dumazedier, *Toward a Society of Leisure*, Free Press, New York, 1967.) u poglavlju naslovljenom "Dokolica odmaranja i turistička dokolica" (str. 123-138), odriče se u potpunosti svakog pokušaja u pogledu određenja. Ni Anderson (N. Anderson: *Work and Leisure*, Routledge and Kegan Paul, London, 1961.) nije našao za potrebno da definira ovaj pojam. Međutim, u starijoj njemačkoj sociološkoj literaturi, značajna je pažnja posvećena određenju donekle šireg pojma *Fremdenverkehr* (H.J. Knebel: *Soziologische Strukturwandlungen in modernen Tourismus*, Enke Verlag, Stuttgart, 1960., str. 1-3., navodi nekoliko određenja). Određenja "turizma" sastavljena za potrebe (međunarodne) statistike putovanja također imaju za cilj da obuhvate šire značenje ovog pojma (vidi u nastavku).

⁴¹ T.Simpson: "Prvi turisti prelaze Južni pol", *Antartic*, Tom 5, 1968., str. 202-203; i M.Banks: "Turisti na zamrznutom sjeveru", *Geographical Magazine*, Tom 45, Br. 2, 1972., str. 83-84.

⁴² E.Cohen: "Prema sociologiji međunarodnog tuizma", *Social Research*, Tom 39, Br. 1, 1972., str. 164-182 na str. 169-177; i E.Cohen: "Nomadi zahvaljujući bogatstvu: bilješke o fenomenu lulačkog turizma", *International Journal of Comparative Sociology*, Tom 14, br. 1-2, 1973., str. 89-103.

poslovima koji će mu pružiti priliku da uz rad vidi svijeta,⁴³ hodočasnik koji spaja vjeru s nekom vrstom vjerskog turizma,⁴⁴ ili osoba koja se podvrgava vodenoj terapiji u toplicama, tobože da bi si poboljšala zdravlje, ali zapravo radi užitka.⁴⁵ Takva je turistička komponenta prisutna čak i u kratkom putovanju iz zadovoljstva,⁴⁶ poput izlaska ili piknika. Umjesto jasno omeđenog fenomena, pomnijim se proučavanjem dolazi do spoznaje o turizmu kao pojavi nejasnog određenja koja se neprimjetno stapa s drugim vrstama putovanja. Ne postoji čvrsto razgraničenje između putnika koji jesu turisti i onih koji to nisu.

Kao što su logičari pokazali, većina empirijskih pojmova ima neodređene granice.⁴⁷ Ne namjeravam se ovdje upuštati u leksikografsku vježbu razjašnjavanja značenja turizma. Umjesto toga, želim naglasiti da, u uvjetima pojmovne neodređenosti, težimo tome da se, prije svega, pozabavimo pojavama koje su najočiglednije obuhvaćene našim pojmom (npr. turist u pravom smislu riječi), uz zanemarivanje onih koje su rubne (npr. djelomične turističke funkcije). Tamo gdje je rub širok, kao što je to slučaj s turizmom, ovaj postupak očigledno dovodi do iskrivljenih uopćavanja. Svrha je ovog članka da se dođe do analitičkog određenja turizma kojim će se izlučiti turistička komponenta iz mnoštva putničkih funkcija, te na taj način prevladati problem neodređenosti granica turizma. Ovim će se postupkom postići trostruka svrha: prvo, uspostaviti će se pogodnija osnova za sociološka uopćavanja turističkog fenomena od one koja je do sada korištena; drugo, svratit će se pozornost na veći broj zanimljivih, ali zanemarenih, oblika djelomičnog turizma; i treće, on će poslužiti za integraciju sociološke analize turizma unutar šireg ali za sada još nerazvijenog područja sociologije putovanja i putnika, koje bi, s druge strane, trebalo smatrati područjem sociologije migracije i migranata.⁴⁸ Nadam se da će pojava sociologije turizma, kao posebne grane sociologije, bez ikakve povezanosti s ostalim granama ove discipline, biti ovime spriječena.

⁴³ R.H. Pape. "Touristry - vrsta mobilnosti s obzirom na zaposlenje", Social problems, Tom II, br. 4, 1965., str. 336-344.

⁴⁴ G.Dupont: "Lurd: hodočasnici ili turisti?" Manchester Guardian Weekly, Tom 108, Br. 20, 12. svibnja 1973., str.16.

⁴⁵ D.Löwenthal: "Turisti i terminalisti" Geographical Review, Tom 52, Br 1, 1962., str. 124-127.

⁴⁶ G.Wall: "Društveno-ekonomske varijacije u obrascima putovanja iz zadovoljstva - slučaj vlasnika automobila iz Hulla", Transactions of the Institute of British Geographers, Br. 57, 1972, str. 45-48.

⁴⁷ Cohen naziva takve neodređene granice pojmova "zonama sumraka" (M.R. Cohen: A Preface to Logic, Meridian, New York, 1956., str. 80-93.

⁴⁸ Nažalost, još nije predložen nikakav odgovarajući analitički okvir za klasifikaciju različitih vrsta migracijskih ili putničkih funkcija. Petersenov (W.Petersen: "Opća tipologija migracije", A.S.R., Tom 23, 1958., str. 256-266) napor u pogledu tipologije uglavnom je irelevantan za ovu svrhu. C.F. Kunz: "Izbjeglica u bijegu - kinetički modeli i oblici protjerivanja", International Migration Review, Tom 7, Br. 22, 1973., str. 125-146) nedavno je pokušao izraditi analitičku tipologiju izbjeglica kao podvrste migranata. Koliko mi je poznato, do sada još nije bilo pokušaja da se stvori tipologija nemigrantskih putničkih funkcija. Turizam bi očigledno predstavljao jednu vrstu takvih funkcija; a drugi bi primjeri bili (znanstveni) istraživač, litalica, pustolov (moderni) nomad, hodočasnik itd.

Matematičari su nedavno razvili vrlo korisno oruđe za bavljenje neodređenim pojmovima kao što je turizam - ideju difuznih skupova.⁴⁹ U modernoj teoriji skupova, difuznosti je suprotstavljena jasnoća, s time da je ova prva definirana kao "... vrsta nepreciznosti koja je u vezi s difuznim skupovima, to jest razredima kod kojih nema oštrg prelaska od članstva k nečlanstvu."⁵⁰ Pored punopravnih članova (članova koji uživaju status 1. stupnja u skupu), difuzni skupovi obuhvaćaju i one sa statusom djelomičnih članova (između 0 i 1)⁵¹. Osobe uključene u "touristry" ili hodočasnik - turist, predstavljaju takve stupnjeve djelomičnog članstva u skupu "turisti". Ovo pojmovno oruđe omogućuje nam da uobličimo oštra određenja neodređenih pojava: "... naša je osnovna pretpostavka da se difuzni skup A - unatoč nepreciznosti svojih granica - može precizno odrediti tako da se svakom objektu x dodijeli neki broj između 0 i 1 koji predstavlja njegov stupanj članstva u A".⁵² Vidjet ćemo u nastavku kako se ideja difuznih skupova može primijeniti vrlo plodonosno s obzirom na pojam turizma.

Analičko određenje turizma

Iako pregled povijesnih i suvremenih određenja pojma "turist", koja nude rječnici nije naročito informativan ipak će nam pružiti, neka polazišta za utvrđivanje boljeg analitičkog određenja. Očigledno, ovaj izraz potječe od riječi "tour", u značenju "... putovanja na kojem se osoba vraća na polaznu točku; kružnog putovanja uglavnom u svrhu posla, užitka ili obrazovanja u tijeku kojeg se posjećuju razna mjesta i u koju se svrhu obično planira itinerer."⁵³ Oksfordski rječnik engleskog jezika, u skladu s time, određuje turista kao "osobu koja poduzima putovanje ili putovanja; osobito onu koja to čini radi rekreacije; onu koja putuje iz zadovoljstva ili kulturne pobude, posjećujući izvjestan broj mjesta radi zanimljivih objekata, pejzaža ili sličnih sadržaja koji se tu nalaze."⁵⁴ Drugi poznati rječnici iskazuju tendenciju jednoobraznog ponavljanja tvrdnje prema kojoj je turist onaj tko "putuje iz zadovoljstva".

Ovaj je pojam relativno novijeg postanka i korijen mu očigledno seže do početka devetnaestog stoljeća.⁵⁵ Oksfordski rječnik engleskog jezika navodi tvrdnju Peggea iz 1914.

⁴⁹ L.A.Zadeh: "Difuzni skupovi", Information and Control, Tom 8, 1965., str. 338-353. Ideja "difuznih skupova" privukla mi je pažnju na osnovi neobjavljenog rada J.E. Piercea koji ovo oruđe koristi u drukčijem kontekstu.

⁵⁰ R.E. Bellman i L. A. Zadeh: "Odlučivanje u difuznoj okolini", Managerial Science, Tom 17, Br. 4., 1970., str. B-141 do B-164 na str. B-141.

⁵¹ Isto, str. B-143.

⁵² Isto, str. B-143.

⁵³ Webster's Third New International Dictionary, Bell and Sons, London, 1961., str. 2417. Boorstin suprotstavlja pojmu putovanja (izveden iz francuskog "travail", raditi) pojam turista (izveden iz "tour") kako bi dao etimološku podlogu svom argumentu prema kojem je "putovanje" u biti aktivno, dok je turizam u biti pasivan (Boorstin: op.cit., str. 85).

⁵⁴ Oxford English Dictionary, str. 190.

⁵⁵ Ogilvie: op.cit., str. 661.

godine prema kojoj "putnika danas nazivaju turistom".⁵⁶ Dumazedier tvrdi da je "... Stendhal izmislio samu riječ turist..."⁵⁷ vjerojatno istodobno s njenim prvim javljanjem u Engleskoj.

Društveno-znanstvena određenja pojma "turist" koja bi prelazila njegovo općenito, zdravo-razumsko značenje, rijetka su u engleskoj literaturi.⁵⁸ Jedno od zanimljivijih, a koje je ponudio Ogilvie, autor jedne od prvih sveobuhvatnijih rasprava o ovome predmetu, navodi da se pojam "turist" "... sada upotrebljava u društvenim znanostima... da bi opisao svaku osobu čije kretanje zadovoljava dva uvjeta: prvo, da je izbjivanje od kuće relativno kratko i drugo, da novac potrošen u tijeku tog izbjivanja potječe od kuće i da nije zarađen u posjećenim mjestima."⁵⁹ Stajalište sadržano u drugim određenjima, prema kojima je turist putnik radi rekreacije ili iz zadovoljstva, Ogilvie ovime domišljato prevodi u ekonomsku sferu: turist je, rečeno ekonomskim jezikom, potrošač, a ne proizvođač.

S množenjem međunarodnih putovanja u tijeku posljednjih godina, nametnula se potreba operacionalizacije pojma "turist" u statističke svrhe, kako bi se mogli prikupljati međusobno usporedivi statistički podaci o turizmu. Konferencija UN o međunarodnim putovanjima i turizmu, održana u Rimu 1963. godine, dovela je stoga do prijedloga slijedećeg operativnog određenja međunarodnih turista:

"... privremeni posjetitelji koji borave najmanje 24 sata u posjećenoj zemlji i čija se svrha putovanja može svrstati pod jedno od slijedećih zaglavlja:

(i) dokolica (rekreacija, praznovanje, povrat ili očuvanje zdravlja, učenje, vjerske i športske pobude);

(ii) posao, obiteljski razlozi, putovanje po nekom zadatku, sastanak."⁶⁰

Za razliku od turista, "izletnici" su označeni kao "... privremeni posjetitelji koji borave manje od 24 sata u posjećenoj zemlji (uključujući i putnike na krstarenjima)".

Ovo je određenje (međunarodnog) turizma najdetaljnije, ali isto tako i najobuhvatnije od svih navedenih određenja. Ono vjerojatno uključuje sve vrste (međunarodnih) putnika, s izuzetkom migranata i migrantskih radnika, te se na taj način približava značenju njemačkog izraza Fremdenverkehr.⁶¹ Bez obzira na svoje vrijednosti za potrebe međunarodne statistike putovanja, ono je preširoko za sociološke svrhe, s obzirom na to da poništava

⁵⁶ Oxford English Dictionary: loc.cit.

⁵⁷ Dumazedier: op.cit., str. 123.

⁵⁸ U starijoj njemačkoj sociološkoj literaturi mnogo je pažnje posvećivano određenju šireg pojma Fremdenverkehr (Knebel: op.cit., str. 1-3), ali ta nastojanja nisu naročito relevantna za našu svrhu. Knebelovo vlastito određenje "turista" (isto., str. 4-6) tako je iskivljeno i bez pojmovne jasnoće da ne vidim nikakvog smisla za njegovo navođenje.

⁵⁹ Ogilvie: op.cit., str. 661.

⁶⁰ I.Cosgrove i R. Jackson: The Geography of Recreation and Leisure, Hutchinson, London, 1972., str. 45; i International Tourism and Tourist Policy in OECD Member Countries; Evolution of Tourism in OECD Member Countries in 1970 and the Early Months of 1971, O.E.C.D. Tourism Committee, O.E.C.D., Pariz, 1971., str. 7.

⁶¹ Vidi bilješke 4 i 22.

razlike između raznovrsnih putnika koji ne putuju u potrazi za poslom (npr. putnik iz zadovoljstva, sudionik kongresa i hodočasnik).

U nastojanju da dođemo do analitičkog određenja turističke funkcije, sakupit ćemo neke elemente iz različitih nabrojanih određenja i dodati neke vlastite. Svrha će nam biti jasno navođenje različitih značajnih dimenzija turističke funkcije i pokazivanje načina na koji se turistička funkcija razlikuje, u svakoj dimenziji, od drugih vrsta putničkih funkcija.⁶²

Općenito gledano, turističku funkciju najveći broj određenja svrstava u *genus proximus*, širu kategoriju "putničkih" funkcija. Međutim, jedno prethodno navedeno određenje (ono usvojeno na konferenciji UN), označuje turista kao posjetitelja umjesto putnika. Ovaj različiti pristup pomaže nam da usmjerimo svoju pozornost na dva glavna sociološka aspekta ili sastavna dijela putničke funkcije: prvo, na aspekt kretanja, "putovanja" u uskom smislu tog pojma koje je obično izvjesne dužine.⁶³ U nedostatku boljeg izraza, ovaj ćemo aspekt nazvati "putničkom" komponentom.

I drugo, na aspekt boravka, provođenja vremena u određenom mjestu koje nije naše vlastito, posjećivanje zemalja, ili institucija u tijeku određenih, obično relativno kratkih, vremenskih razdoblja. To ćemo zvati "posjetiteljskom" komponentom.⁶⁴ Ova je komponenta obično obuhvaćena širim značenjem pojma putnika; međutim, putnička komponenta nije nužno obuhvaćena pojmom posjetitelja.

Naglasak na ovoj ili onoj komponenti turističke funkcije u literaturi izgleda da ovisi o perspektivi iz koje se ona promatra: putničku komponentu naglašavaju oni koji promatraju proces s točke gledišta putujuće individue; s druge strane, posjetiteljska komponenta je uglavnom naglašena kod onih koji proces promatraju sa stajališta interakcije između putnika i društva ili lokaliteta koje on posjećuje.⁶⁵ Kao što ćemo u nastavku vidjeti, ove dvije komponente putničke funkcije različito se naglašavaju i s obzirom na dvije varijante turističke funkcije, to jest jednu koja obuhvaća turiste koji "razgledavaju" i drugu, njoj suprotstavljenu, kojom su obuhvaćeni oni "na odmoru".

⁶² Naša strategija u pogledu određenja u osnovi ona koju Johnson (T.J. Johnson: *Professions and Power*, Macmillan, London, 1972., str. 23-31), u kontekstu određenja pojma "profesije" naziva pristupom prema "osobini". Johnson pokazuje nedostatke takvog pristupa i potiče na formuliranje "funkcionalnog" određenja ovog pojma (isto, str. 32-37). U tome se on slaže s modernim logičarima koji smatraju da su transformacijski pojmovi u prednosti pred pukim klasifikacijskim pojmovima, s naglaskom na rodu i vrstama (Cohen: *op.cit.*, 1956., str. 82-83). Uzevši u obzir nerazvijeno stanje sociologije putovanja i putnika, čini mi se da nije moguć ni jedan drugi pristup izuzev onoga koji se zasniva na "osobini"; poboljšat ćemo ovaj pristup uvođenjem izvjesnog reda među osobinama turističke funkcije, te uzimanjem u obzir djelomičnih turističkih funkcija koje su smještene na difuznim granicama ovog pojma.

⁶³ Oxford Illustrated Dictionary, Clarendon Press, Oxford, 1962., str. 882.

⁶⁴ Kunz u pregledu literature o izbjeglicama također razlikuje dva aspekta u izučavanju izbjegličkih kretanja; izučavanje "bijega" (koji odgovara našoj "putničkoj" komponenti) i izučavanje "naseljavanja" (koje odgovara našoj "posjetiteljskoj" komponenti). Kunz posebno naglašava da ova dva aspekta treba zajedno izučavati (Kunz: *op.cit.*, 1973., str. 127).

⁶⁵ Ovaj je aspekt naglašavan od strane njemačkog *Beziehungslehre*, npr. L. von Wiese a i njegovih sljedbenika (vidi Knebel: *op.cit.*, 1960., str. 2-3).

Putovanje je tako sveprisutna, složena i šarolika pojava, da je iznenadujuće što društveni znanstvenici, unatoč tome što su mnogo zaokupljeni "geografskom mobilnošću", poklanjaju tek malo pozornosti putovanju kao obliku ljudske aktivnosti: njegovim varijacijama, obrascima, motivima, skupovima funkcija koje on obuhvaća ili njegovom društvenom značenju. Zaista, unatoč sustavnom pregledu literature nisam uspio naići ni na jedan jedini pokušaj sociologa - ili nekoga drugog društvenog znanstvenika - koji bi se sustavno pozabavio fenomenom putovanja, iako inače postoje izvrsne studije o nekima od živopisnijih vrsta putnika.⁶⁶ Stoga nam činjenica da je turiste moguće svrstati u širu kategoriju putnika, ne pomaže mnogo u smislu uspostavljanja polazne točke za naše određenje turističke funkcije.

Da bi se uočila *differentia specifica*, osobine po kojima se turist razlikuje od ostalih vrsta putnika, izdvojio sam šest dimenzija turističke funkcije; ove se dimenzije djelomično zasnivaju na prethodno navedenim određenjima, a djelomično se njima podrazumijevaju:

1. Turist je privremeni putnik s fiksnim mjestom boravka u kojem je njegova stalna adresa čak i za vrijeme putovanja; ova ga okolnost razlikuje od nomada, litalice, hobosa i drugih vrsta stalnih putnika. Dok je za turista putovanje izvanredno stanje, a često i stanje kojemu on nije prilagođen, uloga koju preuzima samo povremena pa čak i rijetka, za litalicu je to potpuni način života. Koliko dugo ili koliko kratko treba biti takvo privremeno stanje putovanja da bi putnik postao turistom, teško je točno odrediti; to je jedan od nekoliko elemenata "difuznosti" u konceptu turista kojim ćemo se pozabaviti u nastavku.

2. Turist je dobrovoljni putnik, koji kreće na put po svojoj vlastitoj slobodnoj volji te je u stanju okončati svoje putovanje kad god mu se prohtije i slobodan je vratiti se u mjesto svoga stalnog boravka. Ova ga okolnost razlikuje od nedobrovoljnih ili prisilnih putnika, poput izgnanika, izbjeglice, ratnog zarobljenika itd.

3. Turist je putnik na turneji, kružnom putovanju, tako da je točka njegova polaska ujedno i njegovo konačno odredište. Ova ga okolnost razlikuje od emigranta, koji polazi na jednosmjerno putovanje, od jednoga stalnog prebivališta do drugoga. Kao što su istakli Williams i Zelinsky: "... turizam se može smatrati netrajnom migracijom s jednim ili više odredišta".⁶⁷ Iako izgleda da je razlika između kružnog i jednošmjernog putovanja prilično jasna, i ovdje je sadržan jedan element difuznosti, a odnosi se uglavnom na različite stupnjeve trajnosti kojom se osobe kreću iz svojih stalnih prebivališta u druga odredišta.

4. Turist kreće na relativno dugo putovanje, a ne tek na kratki put ili izlet. Ova okolnost razlikuje turista od običnog izletnika. Ali općenito određenje o tome koliko put treba

⁶⁶ Vrsta putnika kojima je posvećena prilična pozornost u literaturi jesu različiti tipovi litalica i pustolova, npr. hobosi (N.Anderson: *The Hobo: The Sociology of the Homeless Man*, University of Chicago Press, 1961; Ch.P.Barth: *Hobo Trail to Nowhere*, Whitmore, Philadelphia, 1969; i K. Allsop: *Hard Travelling: The Hobo and His History*, Hodder and Stoughton, London, 1967.); urbani nomadi (J.P. Spradley: "Dugujete si pijanca", *Ethnography of Urban Nomads*, Little Brown, Boston 1970); skitnice i otpadnici (H.E.Mande: "Skitnice i otpadnici", u njegovom djelu *Of Islands and Men in Pacific History*, Oxford University Press, London, str. 134-177); itd. Hodočasnicima i hodočašćima se u zadnje vrijeme posvećuje određena sustavna pozornost (V.Turner: "Središte tamo negdje - hodočasnikov cilj", *History of Religion*, Tom 12, Br 3, 1973., str. 191-230).

⁶⁷ A.V. Williams i W. Zelinsky: "O nekim obrascima međunarodnih turističkih tokova", *Economic Geography*, Tom 46, Br. 4, 1970., str. 549-567, na str. 506.

točno potrajati da bi postao putovanje ili turneja, nije moguće; to ovisi o različitim okolnostima, kao što su kultura i druga putnikova obilježja te priroda njegova puta.

5. Turist je putnik na neučestalom putovanju ili takvo putovanje, u najmanju ruku, poduzima rijetko za razliku od redovnih putovanja kod kojih postoji navika. Ova okolnost razlikuje turista od osobe koja svakodnevno putuje na posao ili vlasnika vikend-kuće za odmor; međutim učestalost je kontinuirana varijabla i otuda granice između onoga što je učestalo i što nije, nisu oštro odredive.

6. Turist je putnik čija je svrha putovanja neinstrumentalna, to jest njegov put nije sredstvo za postizanje drugog cilja (za razliku od poslovnog putovanja), već je sam sebi svrha. Ovo bi određenje isključilo iz kategorije turista poslovnog čovjeka, trgovačkog putnika, međunarodne zastupnike, misionare i druge putnike čija putovanja služe u prvom redu ekonomskoj, političkoj ili vjerskoj svrsi.

Najčešće neinstrumentalne svrhe turističkog putovanja spominjane u literaturi jesu zadovoljstvo, rekreacija i kultura.⁶⁸ No bi li svaku vrstu neinstrumentalno motiviranog putovanja trebalo smatrati turizmom?⁶⁹ Ovdje nailazimo na ono što je, po mojem mišljenju, osnovno razlikujuće obilježje turizma te je, kao takvo, teorijski toliko značajno da razrađuje određeno razmatranje: turizam podrazumijeva odstupanje od rutine, nešto različito, strano, neobično ili novo, iskustvo koje nije uobičajeno prisutno u putnikovu svakodnevnom životu.⁷⁰ Koliko god turistički itinereri bili rutinizirani sa stajališta turističkog etablismana, oni pružaju određenu atrakciju, čak i u slučaju masovnog turizma, upravo stoga što obećavaju poneki subjektivni element novosti i promjene. Očekivanje zadovoljstva koje proističe iz novosti i promjene smatram stoga središnjom neinstrumentalnom svrhom turističkog putovanja i njegovim osnovnim razlikujućim elementom u odnosu na druge vrste putovanja.⁷¹ Kao jedna od značajnih posljedica ovog zaključka pokazuje se činjenica da su nam objektivna obilježja nekog putovanja - na primjer, njegova dužina, posjećena mjesta itd. - od mnogo manje koristi prilikom procjene treba li određenog putnika smatrati turistom, negoli specifična očekivanja u pogledu novosti i promjena koje pruža to putovanje. Ova tvrdnja donekle razjašnjava neizvjesnosti u pogledu klasifikacije koje su se pojavile prilikom razmatranja drugih dimenzija turističke funkcije, iako ne uklanja u potpunosti element difuznosti sadržan u pojmu turizma. U smislu općeg pravila moglo bi se reći da će se njegova turistička komponenta smanjivati u mjeri u kojoj čak i poduže putovanje postaje za svjetskog putnika rutinsko. S druge strane, već i kratki odlazak od kuće može sadržavati značajnu turističku komponentu za osobu koja je inače izrazito stacionarna. Ipak, možemo očekivati kako će se, uz pretpostavku da se druga obilježja ne mijenjaju s porastom daljine putovanja, uglavnom povećavati element novosti i promjene negdje bliže. Ovakvo razmišljanje moguće je, u drugačijem obliku, naći u razmatranjima Williamsa i Zelinskyja o "posredujućim prilikama": "... turist koji se upućuje iz svog doma u daleku zemlju zastajati će u tijeku svog

⁶⁸ Webster's Dictionary, str. 2417; i O.E.C.D.P.:op. cit., str. 7.

⁶⁹ Tako se Knebel pita treba li sina koji putuje u posjet svojoj majci ili pacijenta koji putuje da bi se podvrgao liječenju smatrati turistom (Knebel: op.cit., str.4).

⁷⁰ Cohen: op.cit., 1972, str. 165-167.

⁷¹ Stupanj "stvarne" novosti i promjene može značajno varirati kod različitih vrsta turista; to je upravo bila osnova moje tipologije turističkih funkcija (Cohen: op.cit., 1972., str. 167-168). Međutim, po mojem shvaćanju, nužna je prisutnost izvjesnog elementa subjektivne novosti i promjene, a da bismo mogli govoriti o putniku kao "turistu".

putovanja na privlačnim usputnim mjestima - ili... može čak odustati od udaljenijeg odredišta u slučaju bliže prilike."⁷²

Na osnovi ovih razmatranja sada predlažem svoje određenje turističke funkcije. Ovo određenje uključuje nekoliko elemenata koji se mogu naći u drugim određenjima, ali isto tako dodaje nekoliko novih koji ga čine posebnim i izričitim: "Turist" je dobrovoljni, privremeni putnik koji putuje u očekivanju zadovoljstva koja mu mogu pružiti novosti i promjene doživljene na relativno dugom i neučestalom kružnom putovanju.

Sa svrhom da se jasno predoči izvođenje turističke funkcije iz opće kategorije putnika te da se ukaže na analitičke razlike između turističke funkcije i drugih vrsta putničkih funkcija, ovo se određenje može predstaviti u obliku "pojmovnog stabla" kao na dijagramu I.

Dijagram I
"Pojmovno stablo" za određenje turističke funkcije

Dimenzije koje se pojavljuju u dijagramu I istovjetne su pojmovima korištenim u određenju, s time da su navedene analitičkim redosljedom, i to tako da su prvo poredana općenitija obilježja, a zatim ona detaljnija. Ovime je postignuto kumulativno određenje turističke funkcije. Pojmovno stablo jasno ukazuje na analitičke točke razlikovanja između turističke funkcije i drugih putničkih funkcija. Treba naglasiti, međutim, da je prikazana tek jedna "grana" "stabla": dijagram pojmovno razvija samo turističku funkciju, dok su druge

⁷² Williams i Zelinsky: op.cit., str. 565.

putničke funkcije skupljene zajedno na desnoj strani dijagrama i prikazane pomoću nekoliko primjera relevantnih za našu svrhu. Za prikazivanje potpuno razvijenog "stabla" specifičnih putničkih funkcija, koje bi se granale iz općenite putničke vrste, trebalo bi dodati mnoge druge funkcije i navesti analitičke razlike među njima. Ovakav bi pokušaj nala-gao uvođenje dodatnih razlikujućih dimenzija.

Na dijagramu 1 vrijednosti svake od dimenzija kojima je određena turistička funkcija razdijeljene su samo na dva pola. Međutim, većina ovih dimenzija nisu dihotomije, već kontinuirane vrijednosti koje je moguće razdijeliti na bilo koji broj specifičnih kategorija. Difuznost pojma turističke funkcije rezultat je difuznosti svake od dimenzija kojima je ta funkcija određena. Zadatak je nastojanja na konceptualizaciji da se utvrde limiti varijacije svake dimenzije kod kojih još uvijek ima smisla govoriti o "turističkoj komponenti", kao i da se kontinuirane vrijednosti razdijele na određeni broj iskustveno raspoznatljivih podvrsta, funkcija sa sve manjom "turističkom komponentom".

Dimenzije turističke funkcije

Sada ćemo razmotriti svaku od analitičkih dimenzija turističke funkcije obraćajući pritom posebnu pozornost funkcijama na granici turizma u pravom smislu riječi. Takve će se funkcije razmotriti u kontekstu one dimenzije u kojoj je njihova marginalnost najizraženija.

(1) Trajnost. Prethodno smo rekli da je turist privremeni putnik s trajnim boravištem. Ali gdje su granice privremenosti? Koliko dugo treba netko biti na putu da bi postao stalnim putnikom? A koliko malo vremena treba proći da bi netko postao barem privremenim putnikom? Svrha je ovih pitanja da se utvrde gornja i donja granica privremenosti turističke funkcije.

Počnimo s donjom granicom. Kao što se sjećamo, Konferencija UN o međunarodnim putovanjima i turizmu postavila je dvadeset četiri sata kao minimalno potrebno vrijeme boravka da bi se putnika moglo smatrati međunarodnim turistom; za putnike s kraćim boravkom utvrđen je izraz "izletnici". Ova je odluka vjerojatno donesena prvenstveno zbog statističkih i ekonomskih razloga, kako bi se razdvojili "pravi" turisti od osoba u tranzitu i jednodnevnih posjetitelja.⁷³ Međutim, ona je uglavnom u skladu s implikacijama nalaza studija o rekreaciji u pogledu načina na koji ljudi provode razdoblja slobodnog vremena različite dužine. Tako je Burton uspostavio pet tipičnih razdoblja rekreativnog vremena: (i) vrlo kratko (do jednog sata), (ii) kratko (nekoliko sati), (iii) čitav dan, (iv) nekoliko dana, (v) tjedan dana ili duže (godišnji odmor).⁷⁴ On je ustanovio da samo razdoblja (iv) i (v), to jest ona koja premašuju jedan puni dan, nude priliku za putovanje na regionalnoj ili nacio-

⁷³ Jednodnevni posjetitelji čine u nekim zemljama visoki postotak ukupnog broja međunarodnih putnika: tako je ukupni broj ljudi koji su ušli u Kanadu 1969. godine iznio više od 36 milijuna; međutim gotovo 24 milijuna bili su "jednodnevni izletnici", tako da je "pravih" turista bilo 12,8 milijuna (Sekretarijat Commonwealtha: Organization of the Tourist Industry in Commonwealth Countries as at December 1969., H.M.S.O., London, 1970., str. 24.)

⁷⁴ T.L. Burton: Experiments in Recreational Research, Allen and Unwin, London, 1971., str. 245.

nalnoj razini.⁷⁵ Mogli bismo, stoga, tvrditi da osoba postaje turist u pravom smislu riječi samo u slučajevima kad njen put traje duže od jednog dana - ili, drugim riječima, ako ona provede najmanje jednu noć izvan kuće. Možemo nazvati jednodnevnog putnika "ekskurzionistom" kad obavi drugo putovanje, a naročito ako prijeđe međunarodnu granicu,⁷⁶ ili, povodeći se za Wallom, "izletnikom iz zadovoljstva" ako putuje na relativno kratkoj udaljenosti.⁷⁷ Ova dva tipa predstavljaju, svaki pojedinačno, marginalnu i minimalnu vrstu turizma koje se nalaze između turizma u pravom smislu riječi i kratkotrajnog putovanja bez ikakve "turističke komponente".

Teže je utvrditi gornju granicu privremenosti u slučaju turističke funkcije. Kad osoba prestaje biti turistom i postaje lualicom, skitnicom ili (modernim) "nomadom"? Kao što je dobro poznato, prilično veliki broj uglavnom mladih putnika iz zadovoljstva kreću u suvremenom svijetu na putovanja podosta dugog trajanja, sve do nekoliko godina i lutaju svijetom. Neki se na koncu vraćaju i počinju voditi smireniji život; neki nastavljaju putovati na neodređeno vrijeme.⁷⁸ U takvim je uvjetima očigledno nemoguće uspostaviti fiksnu granicu turističke funkcije i odvojiti je potpuno od one koja se odnosi na lualicu. Predlažem da se putnika smatra "privremenim", i stoga turistom, sve dok posjeduje stalni dom u koji se periodički vraća ili u koji ima namjeru vratiti se jednom, čak i ako je odsutan mnogo godina. "Putujući hipik"⁷⁹ i druge vrste putnika - lualica, na cesti tokom neodređenog vremenskog razdoblja, sačinjavaju prema tome marginalnu turističku vrstu, te se nalaze između privremenih i stalnih putnika.

Treba naglasiti da je čak i kod nekih "stalnih putnika", kao što su skitnice, hobosi i drugi moderni "nomadi", moguće naići na "turističku komponentu" promjenjivog intenziteta. Iako su mnogi i od njih započeli s lutanjima stjecajem okolnosti, neki visoko cijene ovaj oblik egzistencije i na nju ih navodi unutarnja potreba za novim iskustvima i mjestima, slično turistu koji traži novosti i promjenu.⁸⁰

(2) Dobrovoljnost. Ova je dimenzija u kontekstu naših razmatranja manje dvosmišlena od ostalih, budući da turist, kao putnik iz zadovoljstva, predstavlja ekstremni prototip dobrovoljnog putnika koji nije ni politički prisiljen niti emotivno prinuđen da napusti svoje prebivalište. U tom pogledu, on je dijametralno suprotan izbjeglici, prototipu nedobrovoljnog putnika. Postoji, međutim, kao što je pokazao Kunz,⁸¹ nekoliko vrsta prisile koje mogu dovesti do pojave izbjeglištva, od kojih su neke, poput deportacije, fizički prinudnije od drugih, koje uključuju relativno veći udio "dobrovoljnog" odlučivanja, poput bijega iz

⁷⁵ Isto, tabela 44, str. 247.

⁷⁶ O.E.C.D.: op.cit., str. 7.

⁷⁷ Wall: op.cit.

⁷⁸ Cohen: op.cit., 1973.

⁷⁹ Isto, str. 100.

⁸⁰ Kombinacija vanjskih potreba i individualnih izbora koja navodi neku osobu na lutalački način života snažno se probija iz mnogih opisa hobosa kod Allsopa: op.cit. passim.

⁸¹ Kunz: op.cit.

straha.⁸² Neki ljudi dobrovoljno izbjegnu iz zemlje, a neki su, zahvaljujući povoljnim osobnim okolnostima, u mogućnosti da održe turistički stil života tijekom izbjeglištva. Takvi bi "turisti - izbjeglice",⁸³ prema tome, činili međuvrstu marginalnog turizma s obzirom na ovu dimenziju.

Dobrovoljnosti se mogu suprotstaviti ne samo gola sila, već i društveno sankcionirane, normativne obveze. Društvena očekivanja mogu navesti ljude da krenu na put, iako to možda ne bi učinili po vlastitoj volji. Institucija hodočašća, kao što ističe Turner, jedan je međuslučaj u ovom pogledu: "Ona je prožeta dobrovoljnošću iako ni u kojem slučaju nije nezavisna od strukturne obveznosti".⁸⁴

(3) **Smjer.** Razlikovanje kružnog od jednosmjernog putovanja očigledno je oštro i lako određivo. Međutim, postoji nekoliko vrsta putnika koji se zadržavaju u zemljama gdje im je pruženo gostoprimstvo, a da se nedvosmisleno ne odlučuju za ostanak u njima ili povratak u zemlju iz koje potječu. Otuda je element difuznosti uveden i u ovu dimenziju.

"Turisti-migranti" primjer su ove vrste putnika: to su ljudi koji su originalno došli u receptivnu zemlju kao turisti, ali su odlučili ostati, raditi i ponekad se čak i nastaniti u njoj. Takvi su slučajevi osobito istaknuti na Bahamima i Havajima.⁸⁵ To je čest slučaj i u Izraelu, gdje su "turisti-imigranti" (tay-yaroleh) službeno priznata vrsta rezidenata.

Drugi primjer jedne međuvrste putnika s obzirom na ovu dimenziju takozvani su "stalni turisti": to su osobe koje, iako ostvaruju dohodak u zemlji svog podrijetla, daju prednost djelomičnom boravku u drugoj zemlji. Veći dio ove kategorije čine umirovljenici iz bogatih zemalja koji žive u jeftinijim zemljama, onima u razvoju, kao Amerikanci u Meksiku⁸⁶ i u novije vrijeme na nekim pacifičkim otocima,⁸⁷ te Britanci na Majorki⁸⁸ ili

⁸² Kunz navodi određenije "izbjeglice" sadržano u Revidiranoj konvenciji UN iz 1951. godine koja se odnosi na status izbjeglica: "... pojedinac koji je zbog osnovanog straha od proganjanja iz razloga povezanih s rasom, vjercem, nacionalnosti, članstvom u određenoj društvenoj grupi ili političkim mišljenjem, izvan zemlje svoje nacionalnosti, te nije u mogućnosti, ili zbog takvog straha, nije voljan koristiti se zaštitom te zemlje; ili, onaj tko, uslijed toga što nema nacionalnost ili je izvan zemlje svog prijašnjeg uobičajenog boravka kao rezultat takvih događaja, nije voljan vratiti se u nju" (op.cit., str. 130). Kunz razvija tipologiju izbjegličkih kretanja, u kojoj varijabla "oblik protjeravanja" podrazumijeva razlikovanje stupnjeva dobrovoljnosti u pojavi takvih kretanja (isto, Slika 4, str. 143).

⁸³ Pisci ili intelektualci koji žive u dobrovoljnom progonstvu, poput James Joycea, vjerojatno se najviše približavaju primjeru koji ilustrira ovu vrstu.

⁸⁴ Turner: op.cit., str. 204.

⁸⁵ Tako Becker izvještava da je djed zamjenika guvernera Havaja došao kao turist 1898. godine i ostao (J. Becker: "Vidi što se dogodilo Honoluluu!", National Geographical Magazine, Tom 136, Br. 4, 1969., str. 500-531 na str. 516); i Kaiser, jedan od glavnih turističkih poduzetnika na Havajima, došao je prvobitno na petotjedni odmor 1950. godine (L.H. Fuchs: Hawaii Pono: A Social History, Harcourt Brace, New York, 1961., str. 353).

⁸⁶ D. A. Ball: "Stalni turizam - nova izvozna diverzifikacija za manje razvijene zemlje", International Development Review, Tom 13, Br. 4, 1971., str. 20-23.

⁸⁷ J. Tudor: "To je turizam - druga faza", Pacific Islands Monthly, Tom 41, Br. 3, 1970., str. 63.

⁸⁸ U Riedel: "Entwicklung Struktur und räumliche Differenzierung des Fremdenverkehrs der Balearen", Erdkunde, Tom 26, Br. 2, 1972., str. 138-153 na str. 142.

Malti,⁸⁹ dobri su primjeri ove vrste. Jedna varijanta stalnog turizma siromašnih jest stanovanje umirovljenih osoba u Sjedinjenim Državama u kampovima i prikolicama, u kojima im je dozvoljeno boraviti sve dok se ne zaposle radi ostvarenja zarade.⁹⁰

Još je jedna međuvrsta u uskom značenju ovog izraza,⁹¹ a to su "stranci", naročito umjetnici i pripadnici slobodnih profesija koji žive u inozemstvu po vlastitom izboru na neodređeno vrijeme, ali ne prekidaju veze sa zemljama svog podrijetla. Ponekad nastaju čitave stranačke kolonije kao rezultat okupljanja takvih stranaca na lokalitetima koje su sami odabrali. Najpoznatija takva kolonija vjerojatno je ona koju su činili Amerikanci u Parizu prije i nakon Prvog svjetskog rata,⁹² ali bilo je i drugih na Balearima,⁹³ Baliju⁹⁴ i drugdje. Očigledno postoji teškoća u povlačenju granice između ove i dviju prethodnih međuvrsta, iako vjerujem da su to iskustveno različiti fenomeni.

(4) Udaljenost putovanja. Da bi se putovanje moglo smatrati turističkim, ono treba biti relativno dugo. "Relativna dužina" očigledno je difuzni pojam; ona je određena kontekstualno, uzimajući u obzir prijašnje putnikovo iskustvo ili norme nekog društva odnosno društvene grupe. Tako bi se u mnogim tradicionalnim društvima ili sedentarnim grupama unutar modernih društava, kao što su seljaci,⁹⁵ čak i realativno kratka putovanja smatrati turističkima, dok bi u slučaju mobilnih urbanih srednjih i viših - srednjih klasa putovanja morala biti mnogo duža da bi poprimila tu kvalitetu. Ne možemo stoga postaviti neku objektivnu, univerzalno valjanu granicu u pogledu udaljenosti na koju netko treba putovati da bi postao turistom. Međutim, možemo reći da za svako društvo ili društvenu grupu postoji minimalna daljina koju bi trebalo prijeći da bi prosječni putnik iskusio ugodnu promjenu i novost. Tako Bonsey pretpostavlja kako je u suvremenoj Britaniji moguće da "... postoji minimalna daljina koju vlasnici automobila prevaljuju u tijeku izleta iz zadovoljstva i da u slučaju udaljenosti manjih od možda pet milja (8 km) izletnici nisu dovoljno daleko od svoje uobičajene okoline da bi smatrali kako su poduzeli izlet koji im pruža zadovoljstvo."⁹⁶

⁸⁹ H.Jones: "Gozo-živući izložak", *Geographical Magazine*, Tom 45, Br. 1, 1972., str. 53-57 na str. 54.

⁹⁰ G.C. Hoyt: "Život penzionera u kampu s prikolicama", *A.J.S.*, Tom 59, Br. 4, 1954., str. 361-370.

⁹¹ Stranci su heterogena kategorija ljudi uključujući i osobe koje rade u inozemstvu u privatnom ili službenom svojstvu, poput privrednih rukovoditelja, tehničara i savjetnika, kao i različitih drugih funkcija. Ovdje govorim u prvom redu o onim strancima koji ne žive u inozemstvu u svrhu ispunjavanja obveza koje proizlaze iz zaposlenja.

⁹² E.Ernest: *Expatriates and Patriots: American Artists, Scholars, and Writers in Europe*, Duke University Press, Durham, N. Carolina, 1968.

⁹³ Riedel: *op.cit.*, str. 141.

⁹⁴ W.A. Hanna: "Bali u sedamdesetima; Do I: Kulturuloški turizam", *American Universities Field Staff Reports, Southeast Asia Series*, Tom 20, Br. 2, 1972., str. 1-7 na str. 2.

⁹⁵ Istraživnje u Francuskoj, provedeno 1957.godine, na primjer, pokazalo je da seosko stanovništvo uopće ne odlazi na odmor (Anderson: *op.cit.*, 1961, str. 110). Tradicionalni oblik seljačkog putovanja, međutim, bilo je hodočašće, kojom su se prilikom kombinirali elementi turizma s vjerskom odanošću (vidi u nastavku).

⁹⁶ Wall: *op.cit.*, str. 52, rezimirajući C. Bonsey: "Rastuća plima rekreacije na otvorenom, *City and Country Gazette*, Tom 61, 1968. str. 306-309.

Granicu od pet milja moguće je stoga smatrati unutarnjom granicom "minimalnog turizma" u mobilnim zapadnim društvima; ta unutarnja granica može biti vrlo različita u drugim društvima. Granica "turizma u pravom smislu riječi", za razliku od minimalnog turizma, bila bi očigledno mnogo udaljenija, s time da ne postoji nikakva iskustvena osnova za određivanje točke na kojoj puki "izletnik iz zadovoljstva" postaje turistom, niti je još uspostavljena ikakva jasna tipologija međuvrsta.

Razlikovanje koje je najbliže bavljenju različitim vrstama turista u smislu dužine putovanja jest ono između domaćih i međunarodnih turista, između putovanja u granicama vlastite zemlje i putovanja u inozemstvo. Međunarodni se turizam često tretira odvojeno od domaćeg turizma, vjerojatno zbog toga što je međunarodni turist formalno stranac u zemlji koju posjećuje, te stoga što se pretpostavlja da između njega i okoline koja mu pruža gostoprimstvo postoji veća društvena i psihološka udaljenost negoli je to slučaj u domaćem turizmu. Treba uzeti u obzir, međutim, da međunarodni turizam ne znači uvijek veću geografsku daljinu putovanja, budući da neka mjesta izvan granice mogu biti dostupnija, gledano iz mjesta u kojem putnik stanuje, negoli neka mjesta u njegovoj vlastitoj zemlji. Štoviše, postoje značajniji izuzeci od zaključka da putovanje u inozemstvo podrazumijeva veću društvenu ili psihološku daljinu od putovanja u zemlji: posjete bijelih građana SAD indijanskim rezervatima ili bijelih Australijanaca nekom urođeničkom području sadržavat će vjerojatno veću društvenu ili psihološku udaljenost nego u slučajevima kad bi ti putnici posjetili pojedini kanadski ili europski grad. Isto bi vrijedilo za španjolske Latino-amerikance gornje klase s obale koji se u Parizu često osjećaju kao kod kuće, dok se smatraju potpunim strancima u nekom andskom indijanskom selu u zabačenom dijelu vlastite zemlje. Iako razlikovanje između domaćeg i međunarodnog turizma može biti prilično korisno za neke svrhe, otuda je ono geografski kao i sociološki manje neosporno nego što se često pretpostavlja.

Postoji li neka vanjska granica turizma u pogledu daljine putovanja? Ima li kulturno određenih daljina iza kojih putovanje prestaje biti turizmom i postaje nešto drugo? Čini se da su u predmodernoj Europi geografske granice područja pogodnog za turizam, u smislu putovanja radi zadovoljstva bile prilično uske. Čak i sva donedavna putovanja u udaljena i nepoznata područja svijeta, poput unutarnje Azije i Afrike, Himalaja, Grenlanda ili Antartika ne bi se smatrala "turizmom" s obzirom da su takva putovanja bila opasna i neudobna i da su pružala zadovoljstvo. Umjesto toga ovakva su putovanja smatrana "pustolovinom" ili - ako su imala ozbiljnu svrhu - "istraživanjem".

Gotovo u sva takva "udaljena" područja ostvareni su do sada prodori koji ih čine dostupnima modernom turistu. Zaista, turizam danas dopire do najudaljenijih predjela na zemlji.⁹⁷ Turizam usmjeren u manje dostupne regije takvih udaljenijih predjela često prima oblik koji bi se mogao nazvati "turističkim istraživanjem": turistička putovanja organizirana su poput ekspedicija i sudionici često igraju ulogu koja je između turističke i istraživačke.⁹⁸

U širem smislu, doslovce svako mjesto na zemlji danas je potencijalni turistički lokalitet. Vanjske granice turizma proširile su se izvan Zemlje - na svemir i druge planete. Za-

⁹⁷ Npr. u Saharu ("Abenteuer nach Katalog - Urlaub 1972", Der Spiegel. Tom 26, 17. srpnja 1972., str. 30-44), Antarktiku (Simpson: op.cit.), Grenland (Banks: op.cit.) Himalaje (B. Brancroft: "Glazba putujućih pjevača i svirača u hotelu na Everestu", Straits Times (Singapur), 29 svibnja, 1973., i S. Simons: "Put na Mount Everest", The Asia Magazine 22. srpnja 1973., str. 3-8).

⁹⁸ Vidi npr. Bank: op.cit.

nimljivo je pratiti proces kojim će ova odredišta također jednom biti "otvorena" za turizam - na primjer, poput "navale na Mjesec".⁹⁹

Prema tome, možemo zaključiti kako u svakoj kulturi ili povijesnom razdoblju postoji raspon razdaljina karakterističnih za turističko putovanje; putovanje ispod i čak preko tih daljina miješa se s drugim vrstama putovanja.

(5) Učestalost. Turist polazi na neučestalo putovanje. Međutim, važno je naglasiti da turističko putovanje mora biti neučestalo, te otuda sadržavati element novosti samo za putnika. Činjenica, što su mnoga turistička putovanja često u visokom stupnju rutinska i što doslovce milijuni turista prolaze godišnje jednim te istim putovima nije relevantna u ovom kontekstu. Zaista, nositelji turističke ponude posebno su vješti u prikazivanju vrlo rutiniranih putovanja kao takvih koja putniku nude "jedinствeno iskustvo".

Nije moguće precizno reći koliko puta osoba treba poći na isti put ili posjetiti jedno mjesto pa da bi njeno putovanje izgubilo "turističku komponentu". Stoga možemo odrediti nekoliko graničnih slučajeva vrsta putnika čija su putovanja oprečna turističkoj funkciji u pravom smislu riječi.

Učestali posjetitelj je osoba koja se za svoj odmor redovno vraća u istu regiju, lokaciju ili čak isti hotel. Iako su njegova učestala putovanja dovoljno razmaknuta u vremenu da bi se očuvao element promjene, ako već ne i novosti, "turistička komponenta" putovanja koje poduzima učestali posjetitelj smanjuje se s regularnošću i učestalošću njegovih posjeta.

Vlasnik ljetne kuće za odmor posjeduje drugi dom na određenoj udaljenosti od svog redovnog boravišta u kojem on i naročito njegova obitelj provode poduze godine odmora i koji mogu također posjećivati u kraćim razdobljima u tijeku ostalog dijela godine. Budući da je ovdje učestalost posjeta prilično velika, njihova je "turistička komponenta" relativno mala. Ovo je jedna vrsta marginalnih turista koja se nalazi između turizma u pravom smislu riječi i stanovanja.

Vlasnik vikend-kuće za odmor posjeduje drugi dom dovoljno blizu svoga redovnog boravka tako da mu je dostupan u tijeku vikenda. Posjeti su vrlo česti i njihova je "turistička komponenta", umnogome smanjena; to je u najboljem slučaju situacija minimalnog turizma.¹⁰⁰

⁹⁹ "... tako je snažna potražnja za odmorom na Mjesecu da svuda po svijetu avionske kompanije izvještavaju o rezervacijama koje prelaze pola milijuna od strane onih ljudi koji bi to željeli (J.Gibbins. "Putovanje u budućnost o kojem možete maštati", Straits Times, 15 listopada 1972.).

¹⁰⁰ Ljetne i vikend kuće za odmor oblik su posjedovanja drugog doma čiji je značaj u ubrzanom porastu, naročito u modernim "zapadnim" zemljama, ali sve više i u drugim dijelovima svijeta. Već postoji opsežna literatura o tom predmetu: vidi npr. o Njemačkoj, S.Diekmann: "Die Feriensiedlungen Schleswig - Holsteins", Schriften den Geographischen Institut der Univ. Kiel, Tom 21, Br 3, 1963., o Francuskoj, H.D. Clout: "Sekundarni domovi u Auvergneu", Geographical Review, Tom 61, 1971., str. 530-553 i P. Laborde: "Propriété foraine et séjour touristique à Biarritz", Annales de Géographie, Tom 78, 1969., str. 529-542; o Britaniji, J.A. Patmore: Land and Leisure in England and Wales, David and Charles, Newton Abbot, 1970., str. 153-155; o Kanadi, R.I. Wolfe: "Rekreacijsko putovanje: nova migracija", Geographical Bulletin, Tom 9, Br. 4, 1967., str. 159-172 na str. 161; o Australiji, B.S. Marsden: "Queenslandski domovi za bijeg tokom odmora", Australian Geographical Studies, Tom 7, Br. 1, 1969., str. 57-73.

U vezi s rastućim značenjem sekundarnih domova u jednoj istočnoeuropskoj zemlji, vidi T.Neubauer: "Probleme der Naherholung für die Prager Bevölkerung im mittleren Moldautal, Erdkunde, Tom 27, Br 1, 1973., str. 69-75. U pogledu općeg teorijskog pristupa vidi R.I. Wolfe: "Domovi za odmor i gravitacijski model": Ekistics, Tom 29, Br. 174, 1970., str. 352-353.

(6) **Svrha putovanja.** Označili smo turizam kao putovanje u neinstrumentalne svrhe i, posebno, s očekivanjem zadovoljstva koje proizlazi iz iskustva novosti i promjene. Moglo bi se zastupati mišljenje kako to vodi, u osnovi, do psihološkog i stoga subjektivističkog određenja turizma koje je uglavnom irelevantno za sociološke svrhe. Osoba koja kreće na put zbog želje za društvenim ugledom što ga njime stječe ponašat će se kao turist iako možda neće iskusiti zadovoljstvo na osnovi tog putovanja. Stoga je značajno naglasiti da je ovdje u prvom redu relevantno društveno određeno, institucionalizirano očekivanje zadovoljstva - kao i funkcionalno ponašanje u korelaciji s takvim očekivanjem - a ne stvarni psihološki užitak. Tako će osoba koja putuje radi ugleda, ili zato što je na to tjera njena obitelj, kako stvarno ne uživa u tome, ipak biti turist sve dok je njeno putovanje društveno određeno kao putovanje iz zadovoljstva.

Postoji velika raznolikost u pogledu mogućih vrsta zadovoljstva, čak unutar iskustva novosti i promjene koje turist može polučiti svojim putovanjem, počevši s apsolutnom pasivnošću prženja na suncu na nekom žalu pa do fizičkih napora koje sadrži transkontinentalna turneja. Iako turistički organizatori i agenti vode veliku brigu o različitim vrstama turističkih aktivnosti i prognoziraju kako će u budućnosti turistički lokaliteti biti kategorizirani prema njihovoj pogodnosti za različite vrste potreba i aktivnosti umjesto prema lokacijama,¹⁰¹ nije mi poznata sustavna sociološka tipologija turističkih aktivnosti izuzev one koja razlikuje turiste² koji razgledavaju znamenitosti od onih kojima je cilj ljetovanje, a koju ćemo razmotriti u daljnjem tekstu.¹⁰²

Iako ni u kojem slučaju nije novi fenomen, putovanje iz zadovoljstva, bez ikakve druge svrhe, nije se ni u prošlosti smatralo potpuno legitimnim razlogom putovanja, a čak je i danas prisutna sumnja "da je putovanje zbog putovanja isprazno zadovoljstvo"¹⁰³ Tražene su druge legitimnije svrhe da bi se neko putovanje racionaliziralo odnosno opravdalo u kombinaciji sa zadovoljstvom, poput traganja za zdravljem, obrazovanjem ili kulturom.

Unatoč tome što je u naše doba putovanje radi zadovoljstva, koje izazivaju novosti i promjene sasvim legitimno i prevladava turističkom scenom, postoje također mnogi oblici djelomičnog turizma, kod kojih se putovanje radi novosti i promjene kombinira u različitim stupnjevima i oblicima s drugim neinstrumentalnim ili čak instrumentalnim svrhama. Neki od ovih funkcija navedeno upravo u ekstenzivnom određenju "međunarodnog turista" utvrđenom na Konferenciji UN o međunarodnim putovanjima i turizmu održanoj 1963. godine, koja je prethodno citirana.

Studija turističkog aspekta ovih funkcija umnogome je zanemareni predmet sociologije turizma. Još nisam u mogućnosti predložiti sustavno organiziranu klasifikaciju takvih funkcija ili specificirati njihovu točnu turističku komponentu. Za sadašnje potrebe bit će dovoljno navesti nekoliko vrsta takvih djelomičnih turističkih funkcija:

(a) **termalisti:** izraz koji koristi Löwenthal da bi ukazao na osobe koje se podvrgavaju "vodenoj terapiji" u toplicama, uglavnom u Britaniji i središnjoj Europi. Ovaj oblik putovanja bio je najpopularniji u razdoblju koje je prethodilo institucionalizaciji modernog tu-

¹⁰¹ Der Spiegel, op.cit., 1972., str. 44.

¹⁰² O jednoj zanimljivoj klasifikaciji turističkih aktivnosti, formuliranoj u prvom redu u komercijalne svrhe, vidi Der Spiegel, 1972., str. 30.

¹⁰³ Löwenthal: op.cit., str. 124.

rizma kao potpuno legitimne aktivnosti; on je cvjetao uglavnom između sedamnaestog i devetnaestog stoljeća. Iako je povrat zdravlja služio kao glavno opravdanje za putovanje, Löwenthal zastupa mišljenje da su "lokaliteti s vrućim vrelima najprije postali lječilišta a zatim mjesta za uživanje. Zdravi su uskoro brojem premašili bolesne...."¹⁰⁴ Ovaj je oblik djelomičnog turizma u opadanju u tijeku dvadesetog stoljeća, iako još uvijek ima nešto pristalica, pretežno među starijim ljudima u Europi.

(b) studenti: obrazovanje, uzdizanje, proširenje ličnosti i postizanje "kulture" bili su među najznačajnijim svrhama ranog turizma, posebno klasičnog "velikog putovanja".¹⁰⁵ U moderna vremena studijska putovanja i ekstenzivnije studije u inozemstvu našli su se među najraširenijim oblicima djelomičnog turizma. Sukob između studija i turizma čini se da je posebno oštar u slučaju studenata na kratkim studijama u inozemstvu, koji često koriste svoje studijske potpore kao priliku za putovanje; međutim ova tema nije još sustavno istražena iz turističkog kuta gledanja, unatoč tome što postoje nebrojene studije o studentima u inozemstvu.¹⁰⁶

(c) hodočasnici: još jedna slabo proučavana ali vrlo zanimljiva grupa djelomičnih turista jesu hodočasnici; zaista hodočašća su jedan od najvažnijih povijesnih prethodnika modernog turizma.¹⁰⁷ U moderna vremena broj hodočasnika, iako je smanjen u odnosu na turiste u pravom smislu riječi, u apsolutnim je veličinama značajno porastao;¹⁰⁸ razvijen je oblik "vjerskog turizma" u kojem se kombiniraju elementi hodočašća s elementima običnog turizma tako da jedan stručnjak navodi kako bi mnoge moderne hodočasnike "...trebalo možda smatrati prije turistima negoli istinskim hodočasniciima."¹⁰⁹

(d) posjetitelji starog kraja: osobita su vrsta djelomičnog turizma putovanja emigranata ili njihovih potomaka u stari kraj;¹¹⁰ na primjer, Talijana ili Iraca iz SAD koji posjećuju Italiju i Irsku, američkih crnaca koji posjećuju Afriku¹¹¹ i eks-Korzikanaca koji pro-

¹⁰⁴ isto i o dodatnim detaljima u vezi s razvojem gradova s topicama, vidi, npr. J.A. Patmore: "Britanski gradovi s topicama", u R.P. Beckingsdale i J.M. Houston (urednici): *Urbanization and its Problems*, Blackwell, Oxford, 1968., str. 47-69; i C. Bell i R. Bell: *City Fathers: The Early History of Town Planning in Britain*, Penguin, Harmondsworth, 1972., str. 108-147.

¹⁰⁵ R.S. Lambert (urednik): *Grand Tour: A Journey in the Tracks of the Age of Aristocracy*, Faber, London, 1935.; i G. Trease: *The Grand Tour*, Heinemann, London, 1967.

¹⁰⁶ O bibliografiji takvih studija vidi R.C. Angell: "Sociologija međunarodnih odnosa", *Current Sociology*, Tom 14, Br. 1, 1966., str. 1-62 na str. 52-55. O nekim specifičnim studijama vidi J.T. Gullahorn i J.E. Gullahorn: *American Students in France*, University of Kansas, Lawrence, 1956., C.Pace: *The Junior Year in France*, Syracuse University Press, New York, 1959; i S. Herman: *American Students in Israel*, Cornell University Press, New York, 1970.

¹⁰⁷ G.Sigaux: *History of Tourism, Leisure Arts*, London, 1966.

¹⁰⁸ Turner: op.cit., str. 195.

¹⁰⁹ Turner: op.cit., str. 196.

¹¹⁰ R.C. Angell: "Rast transnacionalne participacije", *Journal of Social Issues*, Tom 23, 1967., str. 108-129.

¹¹¹ "Enge Bindung", *Der Spiegel*, Tom 27, 22. siječnja, 1973., str. 11.

vode odmor u svojoj otopnoj domovini.¹¹² Generaciji emigranata takva putovanja služe u prvom redu u svrhu ponovnog susreta s rodbinom i prijateljima, iako mogu također posjedovati turističku komponentu u tom smislu što povratnik istražuje promjene koje su se dogodile u njegovu starom domu od njegova odlaska ili iznova uživa u zaboravljenim zadovoljstvima svoje mladosti. Kad članovi druge i kasnijih generacija emigranata posjete staru domovinu svojih roditelja, turistička će komponenta putovanja biti prilično jače izražena.¹¹³

(e) kongresisti: nacionalni i međunarodni kongresi ubrzano postaju jedan od značajnijih oblika modernih putovanja i mnogi su gradovi i ljetovališta (npr. Chicago, St. Louis, Blackpool, Hong Kong) postali, ili ulažu značajne napore da postanu, moderni "kongresni centri". Putovanje na kongres nije, samo po sebi, turizam. Međutim, često je jedan od glavnih ciljeva takvog putnika uključivanje u turizam kao dio kongresnog programa (npr. organizirano razgledavanje) u slobodno vrijeme ili na račun prisutnosti sjednicama. Stoga je moguće proučavati ga kao naročitu vrstu djelomičnog turista.

(f) poslovni putnici: poslovni su putnici možda najznačajnija grupa djelomičnih turista.¹¹⁴ Iako je primarna ili bar prividna, svrha je njihova putovanja instrumentalna. Mnogi poslovni ljudi uspijevaaju povezati posao sa zadovoljstvom i na putovanju posvećuju bar jedan dio svog slobodnog vremena turističkim aktivnostima. Izučavanje poslovnih putnika kao turista, i naročito njihova usporedba s kongresistima i hodočasnicima, trebalo bi činiti plodonosno studijsko područje.

(g) turisti - službenici: ova vrsta, koju je prvi puta sustavno opisao Pape pod nazivom "turistry", odnosi se u prvom redu na mlade profesionalce koji se upuštaju u "... određeni oblik putovanja ovisan o zaposlenju, ali samo u sekundarnom smislu utoliko što se na taj način financira primarniji cilj, samo putovanje".¹¹⁵ Iako su zaokupljeni svojim profesijama i rade u tijeku dužeg vremenskog razdoblja za jednog poslodavca (za razliku od litalica, koji prihvaćaju razne vrste povremenih zaposlenja), ovi ljudi smatraju svoj posao sredstvom koje im omogućuje da "vide svijeta", a ne osnovom za profesionalnu karijeru.¹¹⁶ Pape navodi njegovanje kao jedno od zaposlenja koja olakšavaju "turistry", s time da i liječnici, mlade akademsko osoblje i druge profesije, naročito u ranim fazama svoje karijere, također predstavljaju ovu vrstu djelomičnog turista. Postoje također i neka zanimanja ili vrste zaposlenja poput stjuardesa, vojnika i rada u stranoj tehničkoj pomoći - kod kojih prilika da se osoba upusti u "turistry" može biti jedan od važnijih poticaja za zapošljavanje.

Marginalni su primjer za "turistry" ljudi na radnom odmoru, poput djevojaka au pair, mladih gradskih stanovnika koji ljeti rade na seoskim gospodarstvima ili stranih dobrovo-

¹¹² G.W. Robinson: "Geografija rekreacije južne Azije", *Geographical Review*, Tom 62, Br. 4, 1972., str. 561-572 na str. 571.

¹¹³ *Der Spiegel*, 1973., loc. cit.

¹¹⁴ R.C. Angell: "Rast transnacionalne participacije", *Journal of Social Issues*, Tom 23, 1967., str. 108-129 na str. 112-115; i M. Wilkins: "Poslovni čovjek u inozemstvu", *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, Tom 368, 1966., str. 83-94.

¹¹⁵ Pape: op.cit., str. 334.

¹¹⁶ Vidi npr. S. Hart: "Stranci", *The Asia Magazine*, Tom 12, Br. 38, 1972.

ljaca poput onih koji rade u nekom od izraelskih kibuca.¹¹⁷ Ovi se ljudi upuštaju u "turistry" u tijeku kraćih razdoblja negoli prethodno spomenuti stručnjaci ili službenici i ne moraju čak raditi u svojim zanimanjima; oni su stoga međuvrsta između turista - službenika i latalica.

(h) službeno razgledavanje: nova vrsta djelomičnih turista pojavila se nakon drugoga svjetskog rata; to su osobe koje putuju tobože službeno, obično u diplomatskom ili političkom svojstvu, ali koje u tijeku službenih obilazaka zemlje često najveći dio svog putovanja posvećuju razgledavanju koju posjećuju. Mnoge od ovih osoba putuju u suprotnom pravcu od glavnih turističkih pravaca, tj. od novih zemalja, onih u razvoju, prema razvijenima. Iako se glavnom svrhom takvog razgledavanja može smatrati obrazovanje, ono često uključuje jasno izraženu turističku komponentu.

Razgledavanje i odmaranje

U prethodnim smo razmatranjima pokazali kako turizam čini zapravo, jedan aspekt mnogostranosti putničkih funkcija od kojih se samo neke mogu smatrati "turizmom u pravom smislu riječi". Čak ni ova kategorija, međutim, nije homogena, te je daljnjom analizom moguće njeno razlaganje na veći broj detaljnih tipologija. Već sam predložio sociološku tipologiju turističkih funkcija¹¹⁸ zasnovanu na mjeri u kojoj turist pokazuje tendenciju uronjavanja u "novost i promjenu koje nudi receptivna sredina". U sadašnjem je kontekstu od veće neposredne važnosti drugo tipološko razlikovanje, tj. ono između "razgledavanja" i "odmaranja". Treba naglasiti da je ovo idealna tipologija te da stvarni turisti često kombiniraju u različitim stupnjevima obilježja obaju tipova. Unatoč tome, ovo je razlikovanje važno i stoga začuđuje što u ekstenzivnoj literaturi o turizmu nije učinjen nikakav pokušaj sustavnog opisa ovih dvaju tipova.¹¹⁹

U ovom se članku dosljedno zastupa mišljenje prema kojem je bitni element turizma traganje za "novošću i promjenom". Do sada su ova dva pojma korištena bez međusobnog razlikovanja, iako postoji mala, ali važna, razlika u njihovom značenju. Novost je, u principu, nova samo jednom - kad je netko vidi ili iskusi prvi put. Promjene, međutim, ne podrazumijeva potpunu novost; prijelaz od uredskog rada u gradu na odmor na morskom žalu može se iskusiti kao dobrodošla promjena, iako za nekoga to može biti uobičajeni način provođenja odmora. Primarna se analitička razlika između ova dva tipa turista sastoji stoga u tome što razgledavanje označuje potragu za novošću, dok se odmaranje sastoji od traženja promjene, bez obzira na to ide li uz promjenu i novost. Prema tome, putovanja s razgleda-

¹¹⁷ "Radni odmor" je sve popularniji oblik putovanja za avanturistički nastrojenu omladinu bez novca iz zemalja u razvoju u razvijene zemlje; vidi, npr. M. Kwee: "Radni odmor", *The Straits Times* (Singapur), 8. kolovoza 1973.

¹¹⁸ CoOhen: op.cit., 1972.

¹¹⁹ Tako se kod Dumazediera op.cit. nalazi poglavlje o "Dokolici odmaranja i turističkoj dokolici", ali on ne nastoji utvrditi jasnu razliku između ovih pojmova (pretpostavljam da je "turizam" u tom kontekstu blizak značenjem onome što sam ovdje nazvao "razgledavanjem").

vanjem su uglavnom neučestala, dok putovanja na odmor pokazuju tendenciju ponavljanja, kao što se to vidi na primjeru učestalog posjetitelja.

Ovo razlikovanje nosi sa sobom jedan značajni praktični smisao. Koristeći se razvojem turizma u Izraelu kao primjerom, nalazimo da turisti pokazuju tendenciju prema razgledavanju kao primarnoj aktivnosti samo prilikom svojeg prvog posjeta određenoj zemlji. U tijeku idućih posjeta, oni sve više postaju posjetitelji na odmoru - tražeći neko ljetovalište ili drugu pogodnost za odmaranje. S obzirom da izraelske turističke vlasti nastoje poticati ponovljene turističke posjete, to ih stoga navodi na razvijanje sve većeg broja turističkih mjesta i drugih pogodnosti za odmor kako bi privukli one perspektivne turiste koji su već "vidjeli zemlju".

Razlika u turističkom naglasku također dovodi do razlikovanja, s obzirom na obrasce putovanja turista koji teže razgledavanju u odnosu na one koji se orijentiraju na odmor. Oni koji razgledavaju predstavljaju "turiste" u doslovnijem smislu ovog izraza, kao ljudi koji "kreću na turneju", utoliko što je njihovo putovanje tipično višedestinacijsko: oni su za vrijeme jednog putovanja skloni posjetiti veći broj mjesta; zemalja, regija ili lokaliteta. Korisnik odmora tipično je usmjeren na putovanje s jednom destinacijom, on odlazi u mjesto svog boravka i otud se vraća kući. Očigledno, određena osoba može kombinirati razgledavanje i odmor unutar jednog te istog putovanja, s time da se odmara u jednom mjestu, ali da otuda kreće na obilasku s razgledavanjem. Isto tako netko može krenuti na putovanje koje predstavlja kombinaciju razgledavanja i odmora, kao što je to slučaj sa "skakanjem s otoka na otok" koje sve više ulazi u modu u Karibima¹²⁰ i, u ranije vrijeme, na Pacifiku.

Iz razlike u obrascima putovanja proizlazi zaključak da je kod razgledavanja naglasak više na kretanju i manje na boravku, dok je u slučaju odmora situacija obrnuta. Stoga je moguće postaviti hipotezu prema kojoj je kod razgledavanja "putnička" komponenta, u užem smislu, turističke funkcije jače naglašena, a s druge strane, kod odmora, dominantnom postaje "posjetiteljska" komponenta.

Uglavnom je prihvaćeno stajalište prema kojem razvoj turizma ovisi o privlačnim čimbenicima, sadržajima i pogodnostima za turizam koje neki lokaliteti ili zemlja mogu ponuditi. Treba međutim uočiti jednu zanimljivu razliku u relativnom naglasku između turizma zasnovanog na razgledavanju i onog kojemu je svrha odmor. U prvom slučaju prvenstvena svrha putovanja sastoji se u posjetu "privlačnim čimbenicima" - jedinstvenim obilježjima neke zemlje ili lokaliteta, koji ih razlikuju od drugih i čije razgledavanje ili iskustvo pruža posjetiteljima zadovoljstvo, poput starih gradova, arheoloških nalazišta, prirodnih znamenitosti, umjetničkog blaga itd. U drugome, naglašenija je orijentacija prema sadržajima i pogodnostima kao što su dobar smještaj i hrana, ugodna kupališta, sunce,¹²¹

¹²⁰ J.R. Sargent et al: "Unapređivanje turizma u istočnim Karibima" *Development Digest*, Tom 5, Br. 2, 1967., str. 63-69, na str. 69.

¹²¹ Williams i Zelinsky (op.cit., str. 565) prilikom ispitivanja geografskih trendova u modernom turizmu napominju mogućnost postojanja " ... izvjesnog "heliotropskog" ... činioca... to jest snažne južne usmjerene navale turista s vaše sjeverne hemisfere koji traže sunce i bježe od hladnoće."

planinski zrak, pogodne prilike za šport i zabavu. Na osnovi ovoga ne bi se smjelo zaključiti kako je turist koji se posvećuje razgledavanju prvenstveno aktivist, osoba koja se napreže u potrazi za privlačnostima, dok turist na odmoru uglavnom vrijeme provodi pasivno. Iстина je, postojalo je vrijeme, naročito nakon drugoga svjetskog rata, kad je odmor bio smatran prvenstveno razdobljem mirovanja i potpunijeg besposličenja; međutim u novije doba, kad je rad u bogatim zemljama postajao manje naporan i sve jednoličniji, dolazi do povećanih zahtjeva za "aktivnim odmorom", osiguranjem uvjeta za aktivnosti i za prepuštanje interesima koji nadomještaju sivilo i ograničenja svakodnevnog života.¹²² S druge strane, razgledavanje se ponekad pretvara u potpuno pasivnu radnju, kao na primjer, u situacijama kad se organizirani masovni turizam svodi na prijevoz u autobusima s klimatizacijom od jedne do druge privlačne točke.

Sadržaji i pogodnosti su, gotovo po definiciji, manje specijalizirani od privlačnih čimbenika: manja je razlika između žala na Sredozemlju i Pacifiku, negoli između njihovih kulturnih ili prirodnih privlačnih činilaca. U skladu s principom posredujućih prilika, trebalo bi stoga očekivati da će turisti orijentirani na odmor općenito putovati u manje udaljena odredišta od onih čiji je cilj razgledavanje. Postoje neki iskustveni dokazi za ovu pretpostavku: na primjer, Burton je "... utvrdio da ljudi, uglavnom, pokazuju tendenciju provođenja dopusta unutar iste opće regije u zemlji u kojoj se nalazi njihov stalni dom".¹²³ S druge strane, iz ovoga slijedi da će turisti na lokacijama koje su daleko do glavnih emitivnih turističkih zemalja biti u prvom redu motivirani razgledavanjem a ne odmaranjem. Ovaj zaključak sadržava jednu važnu praktičnu implikaciju za zemlje u razvoju, tj. da zemlje koje su danas daleko od uhodanih turističkih pravaca imaju tek ograničene izgledne na uspjeh u razvoju turizma koji se zasniva na sadržajima kao što su kupališta, ma koliko ona bila veličanstvena. Ipak, moguće je da prestižna vrijednost dalekog putovanja potakne neke turiste kojima je glavni cilj odmaranje na to da zanemare posredujuće prilike i pretpostave udaljenije odmorišne sadržaje onima koji su bliži. Prema tome, udaljenost se može sama po sebi pokazati turističkim resursom.

Funkcije zastupljene u slučaju razgledavanja odnosno odmaranja razlikuju se u pogledu nekoliko dimenzija pomoću kojih smo obilježili turističku funkciju. Međutim, iako postoji sklonost da se razgledavanje u većoj mjeri poistovjeti s idealnim tipom turista, oboje bi trebalo, po mojem mišljenju, smatrati turističkim funkcijama u pravom smislu riječi. Različite djelomične turističke funkcije, koje su prethodno razmotrene, pokazuju tendenciju približavanja bilo jednoj ili drugoj od ovih funkcija.

¹²² Der Spiegel, 1972., loc. cit., str. 31.

¹²³ D.C. Mercer: "Geografija dokolice - suvremena točka rasta" Geography, Tom 55, 1970., str. 26-273 na str. 270, sumirajući T.L. Burtona: "Pokret praznovanja u Britaniji", Town and Country Planning, Tom 33, Br. 3, 1965., str. 18-123.

Zaključci

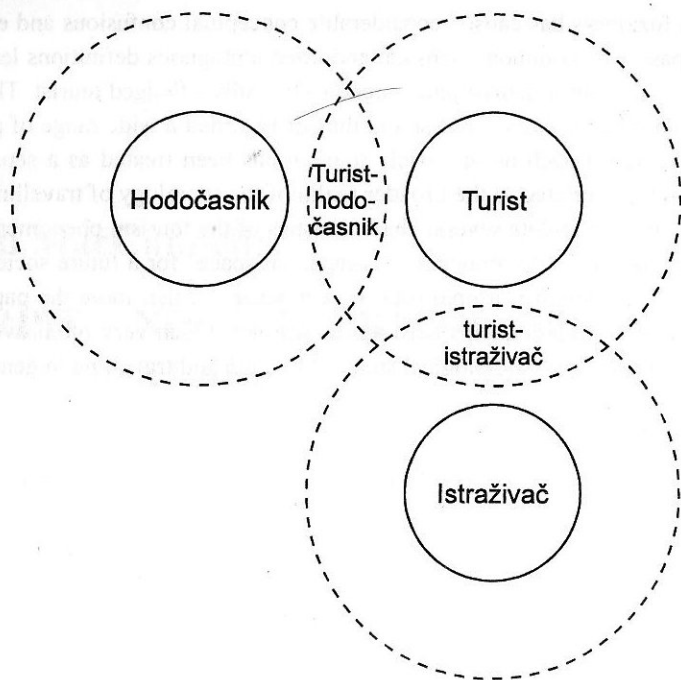
Turizam je difuzni pojam jer su granice između svijeta turista i neturističkih funkcija nejasne i postoje mnoge međukategorije. Ova je difuznost prouzročila priličnu pojmovnu zbrku i iskustvena iskrivljavanja u prošlosti. Zdravorazumska i često dvosmislena određenja turističke funkcije navela su istraživače i pisce na bavljenje isključivo središnjim turističkim fenomenom - turistom u pravom smislu riječi, a čak unutar te kategorije oni su se ograničili na modernog masovnog turista - uz zanemarivanje široke periferije djelomičnih turističkih funkcija. Kao korelat takvog pristupa, turizam je tretiran kao odvojeno područje sociološkog istraživanja, nepovezano širim područjem sociologije putovanja i migracije. Prihvaćajući stajališta Bellmana i Zadeha, prema kojem je moguće precizno definirati difuzne fenomene,¹²⁴ uzeli smo u zadatak da izdvojimo nekoliko dimenzija koje su karakteristične za fenomen turizma; složili smo ih u "pojmovno stablo" (dijagram 1), u rasponu od općenitijih obilježja turističke funkcije do onih koja su specifičnija. Na taj je način izvedeno kumulativno određenje turizma. Ovo je određenje sustavno s obzirom na klasifikaciju utoliko što jedne te iste dimenzije, kad im se dodijele različite vrijednosti, mogu biti korištene za određenje drugih putničkih funkcija; druge "grane" pojmovnog "stabla" u dijagramu trebalo bi razviti za ovu svrhu.

Ovime je predložen "pojmovni prostor" za buduću sociologiju putovanja. Korisnost ovog pojmovnog prostora bit će testirana kad druge putničke funkcije, poput lualica ili hodočasnika, budu podvrgnute sličnoj pojmovnoj analizi.

Problem difuznosti nije razriješen našim kumulativnim određenjem. U svrhu razrješenja ovog problema promatrali smo svaku dimenziju određenja kao kontinuitet, duž kojega su razlikovane promjenjive vrijednosti karakteristične za turističku funkciju u pravom smislu riječi, kao i za marginalnu i minimalnu turističku funkciju. Takve su funkcije, gdje god je to bilo moguće, konkretno određene. Stoga su difuzne granice pojma turizma prikazane na taj način što su o raznovrsnim međufunkcijama dodijeljeni različiti stupnjevi članstva u skupu "turist". Daljnje dotjerivanje istraživačkih metoda moglo bi dovesti do prijelaza s još uvijek približnih kvalitativnih izraza, koji su ovdje korišteni (marginalni, minimalni), na precizna kvantitativna određenja stupnjeva članstva određenih vrsta putnika u skupu "turista".

¹²⁴ Belman i Zadeh: op .cit.

Dijagram II.
Pojednostavljeni pojmovni prostor za putničke funkcije

Uvođenje pojma difuznosti omogućuje daljnje razjašnjenje pojmovnih odnosa između različitih putničkih funkcija koje smo inicirali uvođenjem "pojmovnog stabla" u dijagramu 1. Budući da su drugi putnički pojmovi, poput hodočasnika ili poslovnog putnika, također difuzni, čitav bi se spektar putničkih funkcija mogao predočiti u višedimenzionalnom prostoru u kojem bi svaka funkcija bila predstavljena jasno ograničenom regijom, koja bi označivala nositelje funkcija u pravom smislu riječi (one s članstvom stupnja 1 u difuznom skupu te funkcije) i rubnom regijom, koja bi označivala marginalne nositelje funkcija (one s članstvom čiji se stupanj kreće između 1 i 0). Dijagram 2 prikazuje ovaj pojmovni prostor u pojednostavljenom, dvodimenzionalnom obliku.

Marginalna područja raznovrsnih putničkih funkcija ponekad će se preklapati, budući da različite marginalne funkcije mogu pripadati više negoli jednoj funkciji u pravom smislu riječi (npr. turist-hodočasnik će pripadati marginalnom području, kako "turističke", tako i "hodočasničke" funkcije u pravom smislu riječi). Ovo preklapanje može se dogoditi samo duž jedne jedine dimenzije ili duž nekoliko dimenzija.

Smatramo da je napor u pogledu pojmovnog razjašnjavanja uložen u ovome članku tek preliminarni korak prema dubljoj sociološkoj studiji o turizmu i o putovanju uopće. Međutim, to je nužni korak, s obzirom na to da bez jasnog poimanja predmeta naše studije možemo doći tek do iskrivljenih dubljih zaključaka.